

CONTRIBUȚII LA ISTORICUL NOBILIMII LUGOJENE

Ibolya Șipoș*

Cuvinte cheie: *Banat, nobili, sec. XV-XVII*

Keywords: *Banat, Nobility, XVth-XVIIth c.*

Izvoarele – atât cele narative cât și cele de cancelarie – sunt unanime atunci când atestă Banatul Caransebeșului și Lugojului drept un ținut locuit în secolele XV – XVII de un mare număr de nobili, cu importante demnități la nivele central și local.

Dezmembrarea regatului ungar după anul 1526, ca urmare a cuceririlor militare otomane și dobândirea de către Transilvania a statutului de stat tributary Porții după formarea pașalâcului de Buda (1541), a obligat nobilimea lugojană să se implice în mod direct în evenimentele majore din regiune. Opoziția dintre habsburgi și otomani de la jumătatea secolului al XVI-lea, care a marcat profund și comitatele bănățene, a oferit celor două mari imperii un bun prilej de a se amesteca – atât pe cale militară, cât și prin mijloace politico-diplomatice- în teritoriile aflate la nord de Dunăre și Carpați.

Aflat în permanență sub amenințarea invaziilor otomane, Banatul de Severin, transformat ulterior în Banatul de Caransebeș – Lugoj, a stat, începând cu secolul al XV-lea, în atenția regilor Ungariei, și, ulterior, a principilor Transilvaniei, datorită contribuției militare a elitelor bănățene la apărarea provinciei. Interesat de menținerea unei atmosfere sociale pașnice, regele Ungariei a început să renunțe tacit la asocierea statutului nobiliar de apartenență la confesiunea catolică, așa cum fusese statuat în 1366, și, printr-o politică de privilegii, înnobilări și scutiri de taxe să acorde districtelor românești din Banat și elitelor locale un statut preferențial¹, nobilimea lugojană, reușind în acest context, prin conducătorii ei, performanțe individuale, vitejie pe câmpul de luptă,

loialitate și influență, să se afirme în viața politică din Transilvania.

Împărțit în două părți geografice distincte, Banatul de câmpie, (comitatele Cenad, Timiș și Torontal), era locuit de o nobilime majoritar maghiară, integrată în structurile regatului maghiar, în timp ce Banatul montan, (comitatele Caraș, Severin, Cuvin), era populat de o nobilime românească, majoritar cnezială. Studiind șapte din cele mai importante familii de origine cnezială din Banatul montan, Ligia Boldea le consideră etnic românești, pornind în general de la argumentul că în Banatul medieval, cnezii nu puteau fi decât români².

Pentru a înțelege mai bine rolul și locul acestei nobilimi în cadrul Banatului de Caransebeș – Lugoj, se cuvin a fi făcute câteva precizări la evoluția acestei elite locale în cadrul teritoriului aferent. O parte a mențiunilor documentare despre componenta nobilimii lugojene se referă la prezența ei în cadrul adunărilor cneziale și nobiliare, separat (când sunt amintiți nobilii din districtul Lugoj) sau colectiv (prezența nobililor din mai multe districte), fapt ce amintește de destrăvechea formă de organizare a districtelor, unde românii formau majoritatea populației. Această organizare administrativă a românilor din Banatul de Caransebeș – Lugoj, a supraviețuit până la ocupația otomană din 1658, când, bănățenii sunt obligați să renunțe la orice formă de autonomie teritorială. La aceste adunări participau cnezii și nobilii din cadrul districtelor privilegiate bănățene, și oameni „de altă stare”, atunci când documentele menționează prezența altor categorii sociale³.

* Muzeul de Istorie, Etnografie și Artă Plastică, Str. Nicolae Bălcescu nr. 2, Lugoj

1. L. Boldea, *Câteva opinii la originea și evoluția nobilimii române din Banat (sec. XIV- XV)*, în Banatica, XXIV- XXV, 1987-1988, 1119-1124; Idem, *Situația social – economică și juridică a nobilimii române din Banat (sec. XIV- XVI)*, în Banatica, XII/2, 1993, 13-23; Idem, *Înnobilare și confesiune în lumea feudală românească din Banat (sec. XIV- XVI)*, în Banatica, XIII/2, 1995, 27-43; Idem, *Nobilimea românească din Banat în secolele XIV- XVI. Origine, statut, studiu genealogic*, Reșița, 2002, 9-22;

2. L. Boldea, *Înnobilare și confesiune în lumea feudală românească din Banat (sec. XIV- XVI)*, în Banatica, XIII/2, 1995, 27-43;

3. I. A. Pop, *Instituții nobiliare românești. Adunările cneziale și nobiliare (boierești) din Transilvania în secolele XIV- XVI*, Cluj – Napoca, 1991, 68. În 1389 (1390) s-au reunit nobili din Sebeș, Lugoj și Mehadia (E. Hurmuzaki, *Documente privitoare la istoria românilor*, I/2, 251- 253, 331-332); în 1391, nobili și cnezi din Sebeș, Lugoj, Caran și Comiat (*Ibidem*, 340-341); în 1419 s-au întrunit frunțașii românilor din districtele Sebeș, Lugoj, Caran și Comiat (*Ibidem*, 508), iar în 1420 cei din Șebeș, Lugoj și Comiat (*DRH*, D. I, 216- 217).

La 15 iunie 1451, Iancu de Hunedoara poruncește convocarea unui scaun de judecată în cadrul adunărilor generale, pentru ca împreună cu vecinii, megieșii și nobilii comprovinciali, să cerceteze dacă regele Ungariei, Albert a dăruit banului Mihai de Cerna și nobilului Nicolae de Bizere cetatea Drâncova⁴. Adunarea generală a celor șapte districte românești privilegiate, convocată la 13 ianuarie 1452 la Caransebeș, împreună cu 21 de jurați din Almăj, Caransebeș, Lugoj, Mehadia, Caraș, Bârzava și Comiat, a confirmat dania acordată celor doi nobili⁵.

Privilegiile, libertățile și drepturile tuturor nobililor, cnezilor și celorlalți români (*universorum nobilium et keneziorum ac ceterorum walachorum*) din Banat au fost recunoscute de regele Ungariei Ladislau al V-lea, prin cunoscuta diplomă din 29 august 1457, în aceleași condiții acordate de către regii anteriori (*quibusque eadem emanata et per predecessores nostros Reges Hungariae ipsi concessa sunt...*)⁶. Regele promitea să nu doneze nimic străinilor, fără consimțământul nobililor și cnezilor bănățeni, să nu desfacă și să nu separe cele opt districte românești. Tot diploma îi scutea pe nobilii și cnezii români de plata oricăror dări regale sau de altă natură. Datorită faptului că românii nu mai constituiau în secolul al XV-lea o națiune (*natio*), ei nu vor obține niciodată o recunoaștere globală a vechilor libertăți, după modelul celor săsești și secuiești⁷.

Începând cu secolul al XVI-lea, nobilimea lugojană reușește să se afirme tot mai mult în fața principilor ardeleni. Ca să nu-și piardă influența în regiune, principii Transilvaniei, acordă nobilimii lugojene, mai multe diplome de privilegii, pentru răsplata serviciilor credincioase aduse puterii centrale. În 7 mai 1551 regina Isabela acorda lugojenilor o diplomă nobiliară cu blazon, avînd ca semn heraldic „lupul șezînd deasupra coroanei”, pentru „*fidelitatea, alipirea și serviciile credincioase ale fidelilor noștri curteni nobili valahi (consideratis fide et fidelitate fidelibusque seviciis fidelium nostrorum Egregiorum Nobilium Valachorum)*”⁸. Documentul este cea mai bună dovadă că românii reprezentau un element important al orașului și districtului Lugoj.

În 3 aprilie 1609 se face pentru ultima oară amintire despre nobilimea acestui district, când principele Gabriel Báthory, întărește și lărgiște

la cererea unei delegații formată din nobilii Ioan Lugosy, Mihai Dees alias Literati, Martin Băniaș și George Radul vechile privilegii din cele opt districte și nobilitatea lugojenilor obținută de la regina Isabela în anul 1551⁹. Adunarea nobililor districtului Lugoj s-a îngrijit ca acest act să fie înfățișat la 16 octombrie 1609 dietei Transilvaniei (*in generali congregatione dominorum regnicolarum trium nationum*), care l-a lăsat în vigoare și l-a ratificat¹⁰.

Documentele dovedesc că în Banat, sub regii unguri, în secolele XIV-XV, a existat o autonomie judecătorească, în cadrul căreia românii se judecau după vechiul drept românesc - *jus valachicum*. Organizarea juridică a românilor bănățeni, este descrisă în privilegiul acordat în 1457 de Ladislau al V-lea districtelor românești. Potrivit acestei diplome, districtele Lugoj, Sebeș Mehadia, Almăj, Comiat, Caraș, Bârzava și Ilidia, constituiau o comunitate autonomă, cu o organizare juridică proprie, avînd în frunte un comite ales. „*Pe nobilii români și pe cnezii din aceste districte nu poate să-i judece decât comitele lor temporar ales, iar dacă nu vor fi mulțimiți cu judecata lui, au dreptul să se adreseze Curții regale și împotriva sentinței date de Curte, au dreptul să apeleze la rege*”¹¹.

Cele mai multe sentințe referitoare la clasa stăpînitoare prevedea necesitatea dreptului de proprietate pentru nobili. Stabilirea acestui drept se făcea în secolele XIV-XV, din porunca regelui Ungariei, și ulterior, din cel al principelui Transilvaniei, după consultarea martorilor și vecinilor. Când era nevoie să se apere interesele populației dintr-un district, sau să se judece o cauză de drept penal, atunci întîlnim o instituție cu o componentă mai largă, și anume, adunarea obștească a nobililor și cnezilor români.

O asemenea adunare a districtului Lugoj a ținut scaun de judecată la 12 iunie 1470¹², în prezența lui Iacob Măciș, Ioan More și Vassa, castelani în Jdioara, care împreună cu alți nobili din provincie, a trebuit să rezolve plîngerea ridicată de foștii castelani ai Severinului, Iacob Marga și fratele său Sandrin Șişman. Cu acest prilej Iacob Marga reclamă însușirea unei sume de bani din venitul cetății Jdioara de către fratele său Șişman. Prin urmare, castelanii și adunarea districtului

4. E. Hurmuzaki, *op. cit.*, II/2, 3-4.

5. *Ibidem*, 11-13.

6. Gh. Ciulei, *Autonomia juridică a românilor din Banat în Evul Mediu*, Banatica, 5, 1979, 286.

7. I. A. Pop, *Privilegiile obținute de români în epoca domniei lui Matia Corvin*, RI, 2, 1991, nr. 11- 12, 670.

8. E. Hurmuzaki, *op. cit.*, II/4, 547-548.

9. Fr. Pesty, *Krassó vármegye története*, IV, Budapest, 1883 251-256; A. Veress, *Documente privitoare la istoria Ardealului, Moldovei și Țării Românești*, vol. 8, București, 1936, 59-65.

10. *Ibidem*.

11. Gh. Vinulescu, *Privilegiile românilor din cele opt districte bănățene*, în Fraților Alexandru și Ion I. Lapedatu la împlinirea vârstei de 60 de ani, București, 1936, 871; P. Dragalina, *Din istoria Banatului Severin*, II, Caransebeș, 1902, 122.

12. E. Hurmuzaki, *op. cit.*, II/2, 197-198.

decid ca Sandrin să-i plătească fratelui său drept compensație, o sumă de bani la o anumită dată, iar dacă nu poate, să-i zălogească trei părți de posesiune din satele Buziaș, Ohaba și Borzașu de Sus, până Iacob își va recupera banii. Hotărârea adunării nu a putut fi aplicată, pentru că Martin Thewrwk, a cerut el să plătească suma de bani lui Iacob, și, până la restituirea împrumutului să rămână singur stăpân asupra celor trei părți de posesiune. Această ultimă propunere a fost acceptată de adunare.

O altă judecată după dreptul românesc, unde au fost implicați ca martori opt nobili români din districtele Caransebeș și Lugoj, a avut loc la 4 decembrie 1534 la Lipova, când Petru Racoviță, cu frații Martin și Ladislau, se reconciliază cu Gheorghe Vrabie și cad de acord să nu se excludă reciproc din posesia cetății Bocșa¹³.

În iulie 1546, Martin Luca judele Lugojului și cetățenii jurați de acolo scriu castelanilor Gheorghe Peica și Gabriel Gârliște, și comunității nobililor din districtul Caransebeș, că Matei Radovan și Ilie Warga, concetățean de-al lor din Lugoj, la cererea lui Grigore Voievod din Caransebeș, au mărturisit că nobilii Francisc Fodor și Gheorghe Moise au venit și ei i-au rugat să meargă la Grigore Voievod, să-l determine să nu accepte o împărțire de bunuri, făcută cu jurământ în catedrala din Alba-Iulia¹⁴.

De multe ori documentele arată total și parțial, și numele celor prezenți ca jurați la scaunul de judecată. Din scaunul de judecată al celor șapte districte românești privilegiate au făcut parte, la 1452, din partea districtului Lugoj, Petru Fodor de Serked, Petru Dobrotă de Zepmezew, Ștefan Șișman de Buziaș și Nicolae Vizeș de Zaldobagh¹⁵.

Dacă din punct de vedere social, aceste instituții sunt predominant elitare, adică formate din cnezi și nobili, sub aspect etnic ele sunt românești. La procesul din 4 decembrie 1536, majoritatea nobililor din Caransebeș și Lugoj au nume românești: Ioan Floca, Matia Ciucă, Gabriel Gârliște, Francisc Fiat, Nicolae Voievod de Lugoj, Francisc Vlad, Martin Docz și Ladislau Șandor¹⁶.

În ciuda modificărilor produse în Transilvania în perioada 1526-1541, viața nobilimii lugojene cu disputele și procesele sale interne, s-a desfășurat aproape netulburată. În secolul al XVI-lea, instanțele de judecată ale populației românești din Banat, erau conduse de către nobilii districtelor bănățene, sub îndrumarea directă a banului de Caransebeș-Lugoj, principalul exponent al intereselor clasei nobiliare lugojene în raporturile

cu puterea centrală. În calitatea sa de reprezentant al principelui Transilvaniei în Banatul de Caransebeș-Lugoj, după anul 1536, banul, și în lipsa lui motivată vicebanul, avea obligația să apere privilegiile deținute de nobili în orașe și târguri, să conserve și să garanteze scutirile fiscale de natură ordinare și extraordinare, și să îndeplinească în caz de necesitate toate slujbele militare și administrative din teritoriul bănățean. Alături de ban, participau la scaunul de judecată, juzi, jurați asesori, secretari și un notar. Completul de judecată era obligat să rezolve toate cauzele civile și penale din Caransebeș și Lugoj, conflictele apărute la stăpânirea asupra pământului, între membri aceleiași familii nobiliare sau între familii diferite, puneri în stăpânire, moșteniri, zalogiri, răscumpărarea deținerii pe nedrept, vânzări-cumpărări și dispute între rude. După reactivarea instituției băniei la începutul secolului al XVI-lea, cele mai multe scaune de judecată s-au ținut la reședința banului din Caransebeș¹⁷, la Timișoara și Lugoj¹⁸.

Principii Transilvaniei au știut să profite din plin de neînțelegerile apărute între nobilimea bănățeană din Caransebeș și Lugoj și autoritățile locale din cele două așezări, prin acordarea de privilegii orașelor și elitelor locale¹⁹, fapt ce a însemnat un control mai riguros din partea puterii centrale. În 4 februarie 1536, are loc procesul dintre nobilul Andrei de Bizere și locuitorii Lugojului, pentru stăpânirea asupra satului Găvojdia și împrejurimi²⁰. Acest proces a continuat și în anii următori, din moment ce în 1657, nu era încă delimitat hotarul dintre cele două așezări²¹.

Unele procese de judecată erau conduse de către ban, sau, în lipsa acestuia de către un nobil local. Ca susținător al intereselor nobilimii, cele mai multe dintre hotărârile de judecată ale banilor de Caransebeș-Lugoj, au fost făcute în favoarea locuitorilor înstăriți din Banat. În 1548, Petru Petrovici îi grația pe nobilii din familia

13. *Ibidem*, II/4, 64-64.

14. *Ibidem*, 388-389.

15. E. Hurmuzaki, *op.cit.*, II/2, 11-13.

16. *Ibidem*, II/4, 63-64.

17. I. A. Pop, *Instituții nobiliare românești. Adunările cneziale și nobiliare (boierești) din Transilvania în secolele XIV- XVI*, Cluj – Napoca, 1991, 67-73, 120-163

18. Trei procese s-au ținut în anul 1548 la Timișoara, cf. E. Hurmuzaki, *op.cit.*, II/4, 411-412, 413-414, 435-436, iar după ocuparea orașului de către turci în anul 1552, la Lugoj în 1555, cf. E. Hurmuzaki, *op.cit.*, II/5, 285-287

19. C. Feneșan, *Despre privilegiile Caransebeșului până la mijlocul secolului al XVI-lea*, Banatica, II, 1973, 157-163; Idem, *Despre privilegiile Caransebeșului și Căvâranului în a doua jumătate a secolului al XVI-lea*. AIIC, XX, 1977, 303-311; R. Popa, *Caransebeș și districtul său românesc în secolele XIV-XVI*, în SCIVA, XL, 1989, nr. 4, 353-370; I. Șipoș, *Apecte social-politice din districtul Lugoj până la jumătatea secolului al XVIII-lea*. AnB-SN, VII-VIII, 1999-2000, Timișoara, 601-621.

20. E. Hurmuzaki, *op. cit.*, II/4, 99.

21. *TRÉT*, 3, 1875, 149.

Mătniceanu, poruncind nobililor de pe moșia Sacu să-i recunoască ca stăpâni pe cei absolviți de pedeapsă și să le datoreze ascultare²². În anul 1612 primarul Caransebeșului Dănilă Kun, a început un proces împotriva fostului prim jude Ștefan Micșa, acuzat pentru neachitarea unor datorii. Procesul început la Lugoj de către Paul Keresztési, a fost condus ulterior de către Ștefan Somogi „în numele și ținând la Lugoj locul domnului ban”²³. Situația se repetă în 1613, când un alt scaun de judecată este convocat din porunca banului Paul Keresztési, pentru recuperarea unei sume de bani de la un nobil local din Caransebeș²⁴.

Nobilimea bănățeană locuia în mare parte în Caransebeș și Lugoj, fapt ce consolidează reprezentativitatea și potențialul politic și militar al zonei.

Menționat ca *possessio* (1369), *opidum* (1439-1440, 1464) și *civitas* (1371-1372, 1536, 1542)²⁵, Lugojul a devenit în 1386 cetate regească, fiind scos de sub jurisdicția voievodului Transilvaniei și subordonat direct regelui Ungariei, prin castelanul cetății²⁶.

Lugojul s-a administrat după legile existente în districtele românești privilegiate, un rol important revenind nobilimii locale, prezentă în vârfurile ierarhiei administrative din Banat și comitatul Hunedoara. Chiar dacă Caransebeșul a deținut o poziție prioritară în cadrul districtelor bănățene, Lugojul, începând cu secolul al XV-lea, este tot mai mult asociat alături de orașul vecin, în documente sau în relatările unor călători străini. Existau consultări periodice între nobilimea din cele două localități în elaborarea actelor comune, în problemele de apărare a zonei, în trimiterea unor soli străini peste hotare sau întreținerea cetăților din zonă. Cronicarul Szamosközi numește Caransebeșul „târgul romanilor”, (*Walachorum oppido*), fiind locuit numai de români, care după părerea lui, sunt mai culți, mai harnici și mai cinstiți decât ceilalți români²⁷, iar Giovan Andrea Gromo considera localitatea „locul de frunte și capitala acestui ținut”²⁸.

Poziția centrală a orașului Caransebeș s-a

conturat treptat, pe măsura concentrării în oraș a reședinței banului, a ședințelor de judecată din comitatul Severin și districtele privilegiate bănățene. Caransebeșul, numit de Antonio Possevino „reședință a nobililor”²⁹, era locuit și administrat de nobilii, juzii și jurații orașului, în mare parte români³⁰. Același lucru era afirmat și despre locuitorii celor două comunități, care „sunt români, vorbind românește”, și unde – ne-o mărturisește iezuitul Valentin Ladó – „am fost silit să țin predică pe românește, limba lor, (...), căci puținii știu ungurește”³¹. O statistică pe anii 1360-1680 stabilește, că 80% din administrația orașului Caransebeș a fost formată din nobili români³².

Amploarea deosebită pe care o cunoaște dezvoltarea târgurilor și orașelor din Banat, acordarea de privilegii elitelor locale, a permis apariția în Lugoj a unei nobilimi compozite, atât prin profesie, cât și prin origine etnică, ea devenind cu timpul o forță socială de care trebuia să se țină seama. Privilegiul acordat comunității lugojene de regina Isabela în anul 1551, a ridicat orașul „la rangul celor mai însemnate din Ungaria medievală”³³.

Nobilimea lugojană, la fel ca cea din Transilvania, a fost supusă unui proces de ierarhizare, de structurare pe nivele, în funcție de privilegiile deținute, participarea la campaniile militare, vitejie pe câmpul de luptă, loialitate față de principele Transilvaniei și relațiile matrimoniale obținute de fiecare nobil în parte. Chiar dacă documentele atestă faptul că unii nobili dețineau importante moșii la oraș sau în districtul omonim, aici, în comparație cu alte zone ale Transilvaniei, a proliferat o nobilime fără mari domenii, ce deținea în majoritatea cazurilor case, curți, terenuri arabile și vii, situate în perimetrul orașelor Lugoj și Caransebeș, fiind stăpânite de o elită cu ocupații diverse: dieci (Matia Stănișa în 1593 diac în Lugoj³⁴, diacul Ștefan Lippai, notar al Lugojului în 1603³⁵), militari (privilegiul acordat la 15 august 1645 de principele Gheorghe Rakoczi I unui număr de 55 de oșteni din cetatea Lugojului³⁶),

22. E. Hurmuzaki, *op. cit.*, II/4, 420.

23. C. Feneșan, *Documente medievale bănățene (1440-1653)*, Timișoara, 1981, 135-141.

24. *Ibidem*, 138.

25. B. Milleker, *Délmagyarország középkori földrajza*, Temesvár, 1913, 154.

26. Fr. Pesty, *Krassó vármegye története*, II/1, Budapest, 1881, 317; I. Ivány, *Lugos rendezett tanácsú város története. Adatok és vazlatok*, Szabadka, 1907, 11.

27. O. Szamosközi, *Történeti maradványa (1566-1603)*, III, Budapest, 1876, în *Monumenta Hungariae Historica, Scriptores*, XXVIII, 135.

28. *Călători străini despre țările române*, II, București, 1970, 317.

29. *Ibidem*, I, p. 557; I. A. Pop, *op. cit.*, 70.

30. Fr. Pesty, *A Szörényi bánság és Szörényi vármegye története*, II, Budapest, 1878, 257-261.

31. *Călători străini despre țările române*, III, București, 1971, 121.

32. N. Tomiciu, *Caransebeșul în secolele XIV-XVII*. RISBC, Timișoara, IV, (15) 1936, 71.

33. T. Simu, *Organizarea politică a Banatului în Evul Mediu*, Lugoj, 1941, 33.

34. C. Feneșan, *Două diplome nobiliare și blazon pentru românii din Lugoj și Caransebeș (1593, 1652)*. RA, 1994, vol. LXI, nr. 1, 105-109.

35/ C. Feneșan, *Documente medievale bănățene (1440-1653)*, Timișoara, 1981, 124.

36. *Ibidem*, 188.

preoti (titlul nobiliar acordat la 11 ianuarie 1644 de principele Gheorghe Rakoczi I preotului Petru Szászvárosi alias Pap de Lugoj³⁷).

Domeniile cele mai întinse erau deținute de nobilii din partea de câmpie a Banatului, în timp ce în Banatul montan familiile nobiliare pot fi integrate în rândurile nobilimii mici și mijlocii. La sfârșitul secolului al XV-lea în întreg Banatul erau 549 de proprietari (390 în Timiș, 84 în Caraș, 45 în Torontal, 30 în Keve³⁸.

S-a afirmat³⁹, fără a exista o bază documentară, că la mijlocul secolului al XVII-lea, la Lugoj existau 1318 case, din care 400 aparțineau nobililor. Pentru secolul al XVII-lea, numărul de nobili și de case este mult prea mare, din moment ce în 1660, călătorul străin Evlia Celebi, în vizită prin Banat, declara că la Lugoj, „sunt 300 de case, unele acoperite de stuf, altele cu scânduri”⁴⁰. Conscriptia făcută de autoritățile habsburgice în anul 1717, preciza că în Lugoj sunt 218 case⁴¹, în care trăiau 500 de familii la 1721⁴². Prevalența componentei nobiliare în cadrul populației caransebeșene, se confirmă și în cazul orașului vecin, din moment ce o conscripție a locuitorilor și proprietarilor din Caransebeș, redactată la 1688 cu ocazia unor revendicări de proprietate, menționa că nobilimea locală, înainte de ocupația otomană din 1658, deținea aici 170 de clădiri și terenuri⁴³.

Cu toate conflictele interne și campaniile militare dintre otomani și habsburgi, Lugojul a avut pe parcursul epocii premoderne o populație constantă de 3.000-3.500 de locuitori⁴⁴.

Așezat la întretăierea unor importante drumuri comerciale și militare, ce duceau la Dunăre, Țara Românească și Transilvania, Lugojul a constituit un culoar obligatoriu de trecere pentru economia țărilor balcanice cu centrul și nordul Europei.

Starea materială a nobilimii lugojene este relevantă atât de mărimea patrimoniului, de onorariile primite de pe urma demnităților civile și militare la nivelul curții princiare și al oficiilor comitatense,

sau de tranzacțiile efectuate la bunurile imobile, grădini, livezi, pomi, fânețe și vii între nobilii locali.

Nobilii bănățeni, dincolo de origine etnică sau mărimea domeniilor, au avut acces la demnitățile cele mai importante din regatul Ungariei. În Banat, cele mai importante funcții erau acelea de comite de Timiș, în secolul al XV-lea, ban de Severin și, de la mijlocul secolului al XVI-lea, ban de Caransebeș-Lugoj. Până la 1526, funcția de comite de Timiș, se număra printre cele mai însemnate demnități în stat, fiind retribuită cu 7.000 fl., banii de Severin primeau 4.000 fl.⁴⁵, garnizoana cetății din Sebeș și Lugoj formată din 200 de oameni era retribuită în 1504 cu 1.250 fl. în bani, 500 fl. în dare, iar voievodul Caransebeșului, primea 600 fl. în bani, 400 fl. în postav și 400 fl. în sare⁴⁶. De obicei, comitele de Timiș deținea și funcția militară de căpitan suprem al părților inferioare ale regatului maghiar, devenind persoana cu cea mai mare autoritate din sudul țării⁴⁷. Dintre nobilii lugojeni, s-a aflat în această situație Petru Petrovici, el fiind simultan, comite al Timișoarei, căpitan al părților sudice ale Ungariei și ulterior ban de Caransebeș-Lugoj⁴⁸. Alături de Petru Petrovici, s-a afirmat din rândurile nobilimii lugojene, la o distanță de aproape șapte decenii, Acațiu Barcsai. Descendent dintr-o veche familie nobiliară – familia Barcsai de Bârcea Mare⁴⁹ – Acațiu Barcsai s-a bucurat de încrederea celor doi Rakóczi, și, datorită activităților diplomatice, ascensiunii în ierarhia nobilimii, el ocupă mai multe demnități la curtea princiară din Alba-Iulia. Susținător al intereselor nobilimii, Acațiu Barcsai este numit în 1644 ban de Caransebeș-Lugoj, în 1648 comite de Hunedoara și stăpân al domeniului Deva, devenind astfel, unul dintre cei mai de seamă nobili ardeleni⁵⁰. Acațiu Barcsai a urmărit insistent, timp de peste două decenii, apărarea libertății Transilvaniei. A fost un susținător al politicii lui Gheorghe Rákóczy I de rezolvare a conflictelor existente între Țările Române pe cale pașnică, pentru a se evita o intervenție militară otomană. Mai mult, viitorul domn a susținut ideea unei confederații a Țărilor Române, care să aibă un pronunțat caracter defensiv. Datorită unor împrejurări politice favorabile, Acațiu Barcsai ajunge în 1658 principe al Transilvaniei.

37. A. Dumitran, *Petrus Szászvárosi alias Pap de Lugoj. Considerații asupra statutului social – economic al preotului român calvin în secolul al XVII-lea*. Annales Universitatis Apulensis, Historica, 4-5, 2000-2001, 67-72.

38. D. Csánki, *Magyarország történelmi földrajza a Hunyadiak korában*, II, Budapest, 1898, passim.

39. D. Radosav, *Cultură și umanism în Banat secolul XVII*, Timișoara, 2003, 31; I. Costa, *Solam virtutem et nomen bonum. Nobilitate, Etnie, Regionalism în Transilvania princiară (secolul XVII)*, Cluj – Napoca, 2005, 119.

40. *Călători străini despre țările române*, VI, București, 1976, 533.

41. T. Simu, *Colonizarea șvabilor în Banat*, Timișoara, 1924, 32.

42. *Ibidem*.

43. C. Feneșan, *Caransebeșul la începutul celei de-a doua stăpâniri habsburgice (1688)*. RI, VII (1996), nr. 1-2, 73-85.

44. Ș. Pascu, *Voievodatul Transilvaniei*, II, Cluj-Napoca, 1979, 113

45. I. Drăgan, *Nobilimea românească din Transilvania (1440-1514)*, București, 2000, 144.

46. N. Tomiciu, *op. cit.*, 7.

47. I. Drăgan, *op. cit.*, 144

48. E. Hurmuzaki, *op. cit.*, II/4, 411, 413, 420.

49. A. Erdelyi, *Barcsai Akos fejedelemsege*, în Szaszadok, 1906, 415; I. Bănățeanul, *Cel din urmă ban al Caransebeșului și Lugojului – Hunedoreanul Acațiu din Bârcea Mare*. MB, nr. 3-6, 1960, 29.

50. *Ibidem*.

În Banat, prețul unui loc de casă varia în secolul al XVII-lea între 10-32 fl., de grădină 4-20., de fân 4-20 fl., de arat 2-10 fl., o vie 25 fl., o livadă de pomi 6-10 fl., o casă de piatră în centrul orașului Caransebeș 60 fl., iar la periferie 20-40 fl.⁵¹. Nobilii care dețineau o casă, o grădină sau un teren în perimetrul orașului, erau orașeni înstăriți, ce au contribuit la dezvoltarea unei piețe locale, datorită marelui grad de urbanizare și înflorire a vieții meșteșugărești.

Nobilimea lugojană s-a implicat în dezvoltarea orașului și a districtului omonim, prin practicarea agriculturii, a meseriilor tradiționale și comerțului. Într-o descriere a Transilvaniei din 1556-1557, Giovan Andrea Gromo, spune că în Banat, îndeletnicirea românilor era să „cultive pământul și să crească vite”⁵². Lugojul are „o poziție din cele mai bune pe un șes prin mijlocul căruia curge veselul și bogatul râu Timiș, în care se prind multe soiuri de pești și o mulțime de raci mari și gustoși”⁵³. De aceeași părere este și Evlia Celebi la 1660, care considera că „în jurul orașului pământul este roditor, acoperit cu vii și grădini. Dintre produse, sunt vestite prunele de aici, ca și merele și cerga albă”⁵⁴. În general, economia locală a reușit să asigure locuitorilor toate cele necesare traiului, chiar dacă au existat distrugerii ale recoltelor, din cauza calamităților naturale sau atacurilor venite din partea otomanilor.

Inventarul viu a fost bine ilustrat pe domeniul Caransebeș și Lugoj. În unele case nobiliare se găsesc cai, vite, porci, oi, păsări și stupi. Astfel, o listă a veniturilor principatului Transilvaniei din 1586, consemnează că toate produsele cetăților Caransebeș și Lugoj sunt consumate pe plan local, și uneori, chiar și impozitele adunate de pe aceste domenii, sunt folosite în același scop⁵⁵. La 1629, nobilimea lugojană poseda 198 de stupi alodiali, 153 de stupi dijmă și 52 porci dijmă; la 1630 poseda 49 porci din vamă sau dijmă; la 1631 în Lugoj se obținea 198 de stupi alodiali cu roi împreună, 153 de stupi veniți din dijmă, iar în Caransebeș stupii veniți din dijmă erau în număr de 16⁵⁶. Censul anual la 1631 era în Lugoj de 100 fl.⁵⁷ În 1660 nobilii din Caransebeș și Lugoj plăteau o dare de un taler, la fel ca nobilii cu o sesie.⁵⁸ La 1691, generalul conte Frederic Veterani, confirma

lui Petru Măciș, dreptul ereditar de a deține și folosi o moară aflată la Lugoj⁵⁹. Numirea unor nobili în funcții economice avea în vedere respectarea legalității din partea negustorilor obligați să plătească vamă și o corectă colectare a impozitelor în folosul puterii centrale. Astfel, la 1627 Sigismund Fiat a fost numit tricesimator suprem pentru Caransebeș, Lugoj și Zăicani⁶⁰.

Față de alte zone ale Transilvaniei, nobilimea bănățeană a fost expusă mai frecvent depozitării de pământ. Banatul de Caransebeș-Lugoj a reprezentat una dintre regiunile limitrofe ale Ungariei, unde, nobilimea locală, datorită specificului geografic al zonei, primejdiei otomane și autonomiei deținute în cadrul districtelor românești, a reușit să împiedice imixtiunile puterii centrale în sistemul tradițional de stăpânire a pământului. Dacă în vremea lui Iancu de Hunedoara, împrăștierea de pământ acordată nobilimii bănățene s-a justificat militar, deja sub domnia fiului său Matia Corvin, donațiile de districte, târguri și cetăți au contribuit la pierderea autonomiei administrativ teritoriale a Banatului, prin acapararea unor moșii de către marile familii nobiliare, ce își constituie aici întinse domenii, hotărând definitiv soarta acestor forme de viață liberă românească.

Drepturile și privilegiile districtelor bănățene acordate de regele Ungariei Ladislau al V-lea la 1457, au fost încălcate pentru prima dată de Matia Corvin în 1464, când regele donează cetatea Jdioara și târgul Lugoj, împreună cu alte sate ale districtului omonim, voievodului Transilvaniei Ioan Pongratz și fratelui său Andrei paharnic regal⁶¹. Actul din 1457 interzicea oricăror persoane, inclusiv regelui, să facă donații străinilor, fără consimțământul puterii regale. O altă lovitură a primit districtul lugojan în 1487 tot din partea lui Matia Corvin, când se stinge fără urmași nobilul Ioan Dobrotă și moșia acestuia, Szépmező, un prediu al districtului, este donat lui Matia, fiul voievodului Ioan Pongratz⁶². Datorită serviciilor credincioase oferite de banul Andrei Barcsai de Bârcea Mare principelui Transilvaniei Sigismund Báthory, acesta zălogeste din Cluj, la 23 mai 1601, lui Andrei Barcsai și soției sale Drusiana „tot și întreg castelul și târgul nostru Lugoj și de asemenea toate și întregile

51. N. Tomiciu, *op. cit.*, 7.

52. *Călători străini despre țările române*, II, București, 1970, 320.

53. *Ibidem*, 329.

54. *Ibidem*, I, 555.

55. D. Prodan, *Iobăgia în Transilvania în secolul al XVI-lea*, I, București, 1986, 555.

56. D. Prodan, *Iobăgia în Transilvania în secolul al XVII-lea*, II, București, 1987, 210.

57. *Ibidem*, I, 128.

58. *Ibidem*, 495.

59. C. Feneșan, *Comitatul Severinului la sfârșitul secolului al XVII-lea*, în *Tibiscum*, VII (1988), 209.

60. C. Feneșan, *Documente medievale bănățene (1440-1653)*, Timișoara, 1981, 153-154.

61. Fr. Pesty, *Krassó vármegye története*, III, Budapest, 1882, 408-410; I. Vuia, *Districtus Walachorum. Cercurile românești bănățene*, Timișoara, 1929, 30; P. Dragalina, *Din Istoria Banatului Severin*, II, Caransebeș, 1902, 132; I. Ivány, *Lugos rendezett tanácsú város története. Adatok és vazlatok*, Szabadka, 1907, 13.

62. P. Dragalina, *op. cit.*, 120.

moșii numite Lugojel, Mikefalwa, Olosag, Visag, Sacoșul Mare, Sinersig, Hodos,, Boldur, Sâlha, Biniș, Valea Lungă și Serked, toate aflătoare în comitatul Severinului și tinând până acum și fiind stăpânite de amintitul castel Lugo⁶³. La 23 martie 1602 Mihail Vaida și Ștefan Micșa din Caransebeș, raportează principelui Transilvaniei Sigismund Báthory, că s-a realizat o nouă solidaritate a nobilimii lugojene, în frunte cu notarul orașului Ștefan Lippai, pentru trecerea banului Andrei Barcsai de Bârcea Mare în stăpânirea târgului și castelului Lugo⁶⁴, pe motiv că acesta, „nu i-a păstrat... ori nu consimte să-i păstreze chiar și în viitor în libertățile, înlesnirile de scutire și îngăduințele lor, care le-au fost date și hărăzite de răposății principi ai Transilvaniei”⁶⁴.

Odată intrați în posesia unei moșii, nobilii bănățeni trebuiau să rămână credincioși regilor Ungariei și principilor Transilvaniei, pentru a nu pierde domeniile și statutul de nobil. În general, pierderea moșiilor se datora cazurilor de înaltă trădare, infidelitate și omucidere. Puțini cnezi și nobili au putut să obțină iertarea regelui și vechile lor stăpâniri. Astfel, regele Ungariei Ladislau I a confiscat în 1369 cnezilor Ioan, Ladislau și Petru, fii lui Neacșu din Nexefalwa, 17 posesiuni deținute în apropierea Lugoșului, după care i-a alungat din țară⁶⁵. Trei ani mai târziu, cei trei frați au reușit să-și dovedească nevinovăția, din moment ce posesiunile le-au fost înapoiate în decursul anului 1372. În 1531, voievodul Transilvaniei Ioan Zapolya, îi confiscă lui Petru de Tincova, castelan în 1529 al cetății Lugoșului, curtea și casa nobiliară (*domumque et Curiam Nobilitarum*) din Caransebeș, pentru faptul că l-a ucis în circumstanțe neprecizate pe nobilul Gașpar Bezerey⁶⁶. Aceste proprietăți au fost dăruite ulterior lui Benedict de Budrin, Emeric Balassa de Giarmata și Matei Kasffono⁶⁷. Măsura luată împotriva lui Petru de Tincova a fost de scurtă durată, din moment ce voievodul Transilvaniei Ioan Zapolya, îl repune din nou în funcția de castelan al cetății Lugoșului și în 1534 îl numește, alături de Dimitrie Luca judele Lugoșului, coproprietar peste moșia Ezeriș din districtul Lugo⁶⁸.

Pentru a evita asemenea situații, cnezii și nobilii bănățeni, s-au pus în serviciul suveranilor maghiari, cu scopul de a obține o recunoaștere oficială a stăpânirii lor. După formarea Banatului de Caransebeș-Lugoș, manifestările de nesupunere ale nobilimii bănățene s-au concretizat în confiscarea bunurilor imobile și

mobile ale principalilor rebeli și susținătorilor acestora. În contextul unei grave crize politice din 1551, ocupația militară a habsburgilor din Transilvania și Banat, a scindat nobilimea lugojană în două părți, unii trecând de partea lui Ferdinand de Habsburg, alții, rămânând credincioși banului de Caransebeș-Lugoș Petru Petrovici. Astfel se explică depozitățile suferite în anii 1555-1556 de unii nobili lugojeni, care au preferat să se refugieze în tabăra habsburgilor, din cauza regimului autoritar impus în Banat de banul Petru Petrovici. Acesta le-a confiscat toate casele, terenurile, și toate bunurile mobile deținute de nobilime în Caransebeș și Lugoș, sau în districte⁶⁹, indiferent dacă ei au luat drumul pribegiei sau au decedat, invocând vechi legi și obiceiuri ale voievodului ardelean (*justa antiquam legem et approbatam consuetudinem Regni*)⁷⁰.

Conflictele de proprietate și de putere se întetesc în perioada următoare, pe măsură ce principii Transilvaniei au un interes tot mai mare să dețină puterea și să controleze nobilimea lugojană prin oameni credincioși. În 4 octombrie 1600 cancelarul Ștefan Csaky, împreună cu stările principatului Transilvaniei, prin banul Andrei Barcsai, poruncește nobililor, castelanilor, comiților, juzilor și obștii nobililor din districtele Lugoș, Caransebeș și Hateg (*nobilibus et universitati nobilium districtum Lugas, Caransebes et Haczok*)⁷¹, să strângă și să predea vitele aparținând boierilor români și sârbi partizani ai lui Mihai Viteazul. O împuternicire asemănătoare a primit banul Petru Bethlen la 4 iunie 1614 din partea principelui Gabriel Bethlen, pentru pedepsirea nobilului Ștefan Vaida⁷². Executarea ordinelor princiare avea și concursul nobilimii locale, care avea obligația să acorde ajutor banului, în caz contrar existând riscul de a suferi represalii.

Reprezentantul și susținătorul intereselor nobilimii lugojene în raporturile cu autoritatea centrală a fost banul, așa cum se precizează într-o scrisoare din 1695 adresată de elitele locale bănățene împăratului Leopold I de Habsburg. Conform documentului, nobilimea bănățeană avea dreptul încă din secolul al XV-lea să-și aleagă conducătorul, pe baza vechiului drept românesc (*jus walachicum*), numai „prin acordul și cu voturile comune ale nobilimii”, dregătoria fiind acordată doar „unui localnic și proprietar, dar

63. C. Feneșan, *op. cit.*, 122.

64. *Ibidem*, 123.

65. T. Ortway, Fr. Pesty, *Temesvármegye és Temesvár város története*, I, Bratislava, 1896, 108; I. Hașegan, *Rezistența cnezilor bănățeni față de politica de feudalizare în secolul al XIV-lea*. Banatica, VIII, 1981, 220.

66. I. Vuia, *op. cit.*, 29.

67. E. Hurmuzaki, *op. cit.*, II/4, 13.

68. *Ibidem*, 63.

69. *Ibidem*, II/5, 381-382, 291-293. Petrovici le-a confiscat „*universis domus, rincis, fenetis, utilitatibus et pertinencys (...) ac alias res (...) tam Aureas quam Argenteas Bonaque universa Mobilia et Immobilia*”.

70. *Ibidem*.

71. C. Feneșan, *op. cit.*, 120-121.

72. Idem, Ștefan Vaida, un adversar caransebeșean al principelui Gabriel Bethlen (1614). StComC, Caransebeș, II, 1977, 45-46.

*nicidecum unui străin care nu are pământ în acele părți*⁷³.

Cu ocazia călătoriei sale prin Banat și Transilvania în 1584, Antonio Possevino declara, că în fruntea teritoriului se află un „*guvernator bine ales, de o mare vitejie și autoritate*”, numit ban „*de Lugoj după o localitate unde își are reședința*”⁷⁴.

Primul ban de Caransebeș-Lugoj este amintit în 1536, dar abia după 1541 se remarcă o continuitate în funcție a banilor, când, după ocuparea Ungariei de către otomani în 1541 și a Banatului de câmpie în frunte cu Timișoara în 1552, era nevoie de o întărire a părții sud-vestice a Principatului, realizată tocmai prin acordarea unei importanțe mai mari instituției băniei⁷⁵. Cele mai energice acțiuni în această funcție le-au întreprins banii Petru Petrovici și Acațiu Barcsai, amândoi implicându-se în apărarea regiunii și în menținerea privilegiilor acordate de principii Transilvaniei nobilimii locale⁷⁶.

Cunoaștem lista banilor de Caransebeș-Lugoj între 1536 și 1658, și, din examinarea ei constatăm că majoritatea erau români⁷⁷.

În calitatea sa de reprezentant al principelui Transilvaniei în teritoriu, banul avea obligația să apere, să pună în aplicare, să conserve și să garanteze toate privilegiile fiscale deținute de nobilime, în teritoriul administrat.

Mulți nobili lugoieni și-au dovedit aptitudinile militare în campaniile antiotomane, în conducerea unor corpuri de oaste, în adunările districtuale și comitatense, în fortificarea și asigurarea pazei în cetățile bănățene (Caransebeș, Lugoj, Jdioara, Mehadia), în obținerea muniției, în deținerea unor funcții multiple la nivel local și regional sau în calitate de castelani și administratori ai cetății Lugojului.

În caz de război sau conflicte interne între diferite partide rivale, voievozii și principii Transilvaniei au urmărit să adune soldați din banatul de Caransebeș-Lugoj. Astfel, voievodul

Transilvaniei Ioan Zapolya, a fost sprijinit de nobilimea bănățeană cu 4.000 de soldați recrutați din Caransebeș, în timp ce căpitanul Valentin Török a reușit să înroleze în același timp 10.000 de călăreți din districtele Caransebeș și Lugoj⁷⁸.

Implicarea directă a nobilimii lugojene în apărarea teritoriului bănățean, sub conducerea banilor de Caransebeș-Lugoj, a fost apreciată de toți principii, oamenii politici și călătorii străini aflați în trecere prin zonă. Bonfiniu, cronicarul de curte al lui Matia Corvin, spune că locuitorii din Caransebeș și Lugoj „*sunt aproape toți oșteni călare dedați slujbei ostășești*”⁷⁹. În 1551 George Martinuzzi amintește că în Banatul de Caransebeș-Lugoj se găsesc „*16.000 de soldați dintre cei mai buni*” (*optimorum militum*)⁸⁰, iar în 1564, Giovan Andreea Gromo, menționa că „*banul are sub comanda lui peste 500 de călăreți, care toți sunt echipați pentru paza acestei provincii*”⁸¹. La o distanță de doar două decenii, în 1584, Antonio Possevino scria că la Lugoj banul ține din „*porunca principelui un număr mare de oșteni – până la cifra de trei mii – și mai buni decât în oricare altă cetate*”⁸².

Banii, considerați de Patriciu Drăgălina un fel de „*condotieri ai răsăritului*”⁸³, au apărut cu soldații din Caransebeș și Lugoj regiunea de graniță, de câte ori teritoriul administrat era atacat de trupele otomane, când, după cucerirea cetății Timișoara în anul 1552, au încercat să ocupe și restul Banatului montan.

Cu ocazia expediției lui Mihai Viteazul în Transilvania, (octombrie 1599), banul de Caransebeș-Lugoj, Andrei Barcsai, a intenționat să vină în sprijinul cardinalului Andrei Báthory, însă oștile sale nu au sosit la timp, cu ocazia confruntării de la Șelimbăr. Cronicarul Szamosközi, adversar a lui Mihai, a regretat întârzierea, deoarece era convins de victoria oștilor ardelene, dacă bănățenii ar fi venit mai repede la locul luptei⁸⁴. Victoria lui Mihai Viteazul de la Șelimbăr, l-a făcut pe ban și pe nobilii din Caransebeș-Lugoj să treacă de partea domnitorului român, ei fiind răsplătiți pentru slujbele credincioase și serviciile militare, cu domenii, unele situate chiar în districtul Lugojului. Astfel, Nicolae Balotă și Török Ferencz primesc la 16 decembrie 1599, satele Criciova, Susani, Jupani și Păulești din apropierea Lugojului⁸⁵. Un an

73. Idem, *Stăpâni și supuși în comitatul Severinului în timpul celei de-a doua ocupații habsburgice (1688-1689)*. Banatica, XIV/2, 1996, 150-151.

74. *Călători străini despre țările române*, II, București, 1970, 557.

75. Fr. Pesty, *A Szörényi bánság és Szörényi vármegye története*, II, 293-300.

76. I. Șipoș, *Rolul banului de Caransebeș-Lugoj Petru Petrovici în cadrul luptelor interne din Transilvania de la mijlocul secolului al XVII-lea*. AnB-SN, V, 1977, p. 217-233; Idem, *Ultimul ban al Lugojului și Caransebeșului – Acațiu Barcsai*. Acta Musei Corviniensis, III, 1997, 93-101.

77. Lista completă a banilor de Caransebeș-Lugoj la D. L. Țigău, *Banii de Caransebeș și Lugoj. Considerații asupra contribuțiilor și competențelor acestora*. SMIM, 16, 1998, 239-241; Fr. Pesty, *A Szörényi bánság és Szörényi vármegye története*, I, Budapest, 1877, 293-314. După Pesty, lista este dată în rezumat și la P. Dragalina, *op. cit.*, 157-164.

78. P. Dragalina, *op. cit.*, 7-9.

79. *Călători străini despre țările române*, I, 496-497.

80. E. Hurmuzaki, *op. cit.*, II/4, 534.

81. *Călători străini despre țările române*, II, 321.

82. *Ibidem*, 557.

83. I. D. Suci, *Contribuții istorice bănățene*, Timișoara, 2003, 27.

84. I. Crăciun, *Cronicarul Szamosközi și însemnările lui privitoare la români (1566-1608)*, Cluj, 1928, 126.

85. Fr. Pesty, *Krassó vármegye története*, II/1, 275.

mai târziu, prin diploma din 1 ianuarie 1600, un nobil din Caransebeș, George Borșun zis Pitariu, primește satul Sărăzani tot de lângă Lugoj⁸⁶. Mihai Viteazul era informat periodic, de comandanții cetăților Lugoj și Lipova, de mișcările de trupe sau de atacurile întreprinse în Banatul de Caransebeș – Lugoj de turci sau de tătari⁸⁷. Numai așa se explică înlocuirea vechilor comandanți ai cetăților Lipova, Ineu, Șiria, Lugoj și Caransebeș cu oameni credincioși domnitorului român⁸⁸.

Românii bănățeni i-au rămas devotați lui Mihai pe tot parcursul stăpânirii lui în Transilvania. Însuși Mihai, îi relatează împăratului Rudolf că după revolta nobilimii maghiare, Banatul de Caransebeș – Lugoj și comitatul Hunedoara i-au rămas credincioase în continuare⁸⁹. În preajma luptei de la Mirăslău (18 septembrie 1600), banul Andrei Barcsai a venit în sprijinul domnitorului român, îndreptându-se cu trupele adunate din Ineu, Lipova și Lugoj spre Sebeș⁹⁰. Această abnegație se va menține și atunci când, înfrânt peste tot, în 1601, Mihai este nevoit să plece spre Praga, pentru a cere ajutor împăratului Rudolf. În drum se oprește la Lugoj, unde o serie de lugoieni se încadrează în suita lui⁹¹.

După moartea lui Mihai Viteazul, din cauza atacurilor otomane, principii Transilvaniei sunt nevoiți să trimită în zonă militari, pentru întărirea sistemului defensiv bănățean. Astfel, în 1626, un raport preciza că banul ține la Caransebeș câte 200 de călăreți și pedestrași, la Orșova 300 de călăreți și 300 pedestrași, la Mehadia 200 de călăreți și 200 de pedestrași, la Lugoj și Lipova câte 600 de călăreți și 700 de pedestrași⁹², iar în a doua jumătate a anului 1636 Gheorghe Rakoczi I trimitea la Lugoj și Caransebeș 600 de oșteni⁹³.

Datorită statutului său, de regiune militară de graniță, în Banatul de Caransebeș – Lugoj, principii Transilvaniei, Gabriel Bethlen, Gheorghe Rakoczi I și Gheorghe Rakoczi II au continuat politica de privilegii în favoarea elitelor locale, atât din nevoia de a crea o nobilime puternică, cât

și pentru menținerea controlului în provincie. Astfel, la cererea banului de Caransebeș – Lugoj, Pavel Nagy de Deva, Gabriel Bethlen, dăruia la 20 aprilie 1628, nobilului Grigorie Loncza, soției Cătălina Kereszto, fiilor Gheorghe și Grigorie, pentru merite militare și slujbe credincioase aduse principelui în calitate de notar al orașului Lugoj, o diplomă de înnobilitare și o casă în piața orașului⁹⁴.

Încăunat cu ajutorul nobilimii ardelene, ce socotea că va fi un docil instrument al dietei, Gabriel Bethlen (1613-1629), se dovedește, contrar așteptărilor, un principe adept al absolutismului monarhic, al aplicării unor serii de reforme, care să ducă la sporirea veniturilor statului, prin crearea unui sistem fiscal de impozitare a veniturilor nobilimii în orașe, dezvoltării așezărilor urbane, comerțului și muncii calificate. Ca urmare a acestei politici, principele Gabriel Bethlen a numit în fruntea țării dregători, membri ai familiei, concentrând în puterea sa un uriaș patrimoniu funciar. Între anii 1614-1616 ban de Caransebeș- Lugoj a fost Petru Bethlen de Ictar⁹⁵, iar guvernator al Transilvaniei a fost numit Ștefan Bethlen⁹⁶. Conform legii funciare din 1615, Lugojul și Caransebeșul au devenit domenii ale fiscoi, fiind administrate direct de către principe⁹⁷.

Gheorghe Rakoczi I (1630-1648) a fost preocupat să continue politica mentorului său Gabriel Bethlen, prin întărirea autorității princiare, eliminarea pretendenților la tron, sprijinirea nobilimii și orașelor printr-o politică de privilegii acordate pe criterii militare. Implicarea lui Gheorghe Rakoczi I în Războiul de 30 de ani alături de coaliția antihabsburgică franco-suedeză, a permis principelui să guverneze în mod absolutist și să devină cel mai mare latifundiar al țării. Numai așa se explică lărgirea bazei sociale a puterii princiare, prin ridicarea la rangul de nobil, a unei largi categorii ostășești, participante la diferite campanii militare în afara Transilvaniei, sau, în Războiul de 30 de ani. Cum în Banat singurele sale moșii au fost Caransebeș și Lugoj⁹⁸, principele s-a preocupat de apărarea lor. Astfel, într-o scrisoare adresată soției sale la 22 februarie 1644 din Saraspatak, căreia îi relata că se pregătește să adune armată pentru atacarea cetății Coșîța din Slovacia, îi cerea „...să aibă grijă ca să

86. *Ibidem*, 181; P. Drăgălina, *op. cit.*, II, 70-71.

87. E. Hurmuzaki, *op. cit.*, XII, 521.

88. *Ibidem*, 536.

89. Fr. Pesty, *A Szörényi bán és Szörényi vármegye története*, II, p. 196 „A Rudolf császárnak írt levelében Mihály Vajda azzal kerkedik, hogy midőn Székely Mózes Lengyelországba fejtott Báthory Zsigmondhoz, az erdélyiek onnan segítséget vártak, felkeltek, kivéven Hunyad és Szörény megyét, ezeka Vajdával tartottak”.

90. I. Crăciun, *Știri despre Mihai Viteazul la cronicarul transilvan Francisc Miko*. AIINC, nr. 5-9 (1943-1944), Sibiu, 1944, 503.

91. A. D. Xenopol, *Istoria românilor*, V, București, 1927, 297, „apucă spre Lugoj unde-și spori încă întovărășirea lui, care luă în curând aspectul unei mici armate”.

92. Fr. Pesty, *op. cit.*, 220.

93. *Ibidem*.

94. I. Sándor, *Czimerlevelek (1551-1629)*, I, Cluj, 1910, 101.

95. C. Feneșan, *Șase scrisori ale principelui Gabriel Bethlen către banul Lugojului și Caransebeșului*, Apulum, XIV, 1976, 176.

96. N. Iorga, *Istoria românilor*, V, 89.

97. Fr. Pesty, *Krassó vármegye története*, II/1, 408.

98. L. Makkai, *I Rakoczi György birtokainak gazdaság iratai (1631-1648)*, Budapest, 1954, 21.

trimită din vreme pedestrași în Lugoj, Caransebeș și Ineu”⁹⁹.

La 22 iunie 1631 la Alba-Iulia, principele Gheorghe Rakoczi I, pentru merite militare acorda lui Ioan Kigso din Lugoj, soției sale Eufrosina Fora și fiului Marcu Nagy, o diplomă nobiliară cu blazon și o casă situată în Lugoj¹⁰⁰. O altă diplomă de înnobilare, este acordată la 29 octombrie 1634 din Piskincz iobagului Iancu Nicolae din Lugoj¹⁰¹.

Încercările otomanilor de a include banatul de Caransebeș – Lugoj în hotarele pašalâcului de Timișoara, prin atacuri repetate asupra provinciei bănățene, l-a făcut pe principele Gheorghe Rakoczi I, să alcătuiască un corp de elită, capabil să apere cetatea Lugojului de orice năvăliri străine.

Aflat în tabăra de la Rampersdorff (Moravia), la 15 august 1645, principele Gheorghe Rakoczi I, dăruia unui număr de 55 de oșteni, români, sârbi și maghiari, aflați sub comanda banului de Caransebeș-Lugoj, Acațiu Barcsai de Bârcea Mare, o diplomă de înnobilare cu blazon, pentru serviciile militare îndeplinite în cetatea Lugojului. În schimbul trecerii lor din „stăpânirea turcească în târgul nostru Lugoj unde și-au stabilit locuința” (*siquidem nonnulli eorum e ditione Turcica, relictis patriis laribus, in oppidum nostrum Lugus transmigrantes, habitationes suas collocarint*)¹⁰², în „rândul și în numărul adevăraților și neîndoienicilor nobili...a Transilvaniei și a părților din regatul Ungariei” (*eximentes ac in coetum et numerum verorum et indibitorum regni nostri Transsylvaniae et partium regni Hungariae eidem annexarum nobilium annumerantes*)¹⁰³, ei trebuiau „să participe întotdeauna la porunca noastră și a urmașilor noștri, la toate campaniile militare, atât generale, cât și parțiale, după cum o vor cere nevoile țării, și să îndeplinească slujbele credincioase față de țară, iar în orice împrejurare s-ar ivi, să fie de față și ajutorarea acestei cetăți de graniță a Lugojului la porunca banului suprem ori chiar a locuitorului aceluia și sunt datori și obligați să slujească credincios întru păstrarea aceluia loc” (*omnibus bellices expeditionibus generalibus quam partialibus pro necessitate regni suscipiente, ad mandata nostra successorumque nostrorum semper interesse fidelemque patriae operam navare ac ad quasvis occurrentas etiam penes arcem illam finitimam Lugasiensem necessitates vei saltem ad nutum bani supremi vel vero vicem illius*

gerentis praesto esse ac fideliter in conservatione loci illius inservire debeant et sind ad stricte)¹⁰⁴.

Acest act era completat de către Gheorghe Rakoczi II la 20 februarie 1649, cu o altă diplomă de înnobilare, ca recompensă pentru serviciile militare prestate de același Raudius Olasz și o ceată de 44 de călăreți în garnizoana de la Lugoj¹⁰⁵.

Prezentarea spre confirmare a primului document în fața dietei de la Alba-Iulia, la 4 aprilie 1648, și, ulterior a ambelor privilegii nobiliare în fața lui Acațiu Barcsai, banul suprem de Caransebeș-Lugoj, demonstrează importanța politicii de înnobilări colective, la care au apelat principii Transilvaniei datorită interesului față de această regiune, în momente de criză politică sau de pericol otoman.

Schimbările petrecute în Banat la jumătatea secolului al XVII-lea, l-au determinat pe principele Transilvaniei Gheorghe Rakoczi II (1648-1657) să ia o serie de măsuri pentru stabilirea și întreținerea aici, fără eforturi militare și financiare deosebite, a unor forțe armate capabile să apere hotarele Transilvaniei. Prin urmare, Gheorghe Rakoczi II, considerând că Lugojul este mai expus atacurilor otomane, și că cetatea de aici nu este destul de bine întărită, la cererea banului de Caransebeș-Lugoj Acațiu Barcsai, principele acorda la 29 septembrie 1654, scutiri de obligații și dări pentru toți iobagii lugoieni, în schimbul participării la diferite servicii militare. În document se mai preciza caracterul militar al noii provincii, locuitorii fiind subordonați direct banului și principelui, care obținea astfel și un drept de judecată asupra lor¹⁰⁶. Erau obligați la aceste servicii localnicii, și toți cei care doreau să se stabilească la Lugoj.

Cu toate privilegiile obținute de nobilimea lugoiană, starea de nesiguranță a determinat elita locală, să accepte situația nou creată. Lipsa unor autorități statale unanim recunoscute, au permis nobilimii să găsească noi căi de eludare a măsurilor luate de principe în favoarea iobagilor. Amenințați cu o lipsă a forței de muncă pe marile domenii, nobilimea Transilvaniei nu a acceptat privilegiul din 1654 în forma propusă de Gheorghe Rakoczi II și cu prilejul dietei din Cluj din 27 februarie 1655 a hotărât că se pot bucura de aceste drepturi doar locuitorii stabiliți din vechime în Lugoj, fiind excluși iobagii refugiați aici¹⁰⁷.

Un avantaj social al nobilimii lugojene a fost

99. S. Szilagyi, *A ket Rakoczi Györgyi fejedeleml családilevelezese*, Budapest, 1875, 122.

100. A. Áldáasy, *A magyar nemzeti múzeum könyvtárának címereslevelei (1601-1657)*, III, Budapest, 1937, 225.

101. I. Sándor, *Czimerlevelek (1629-1660)*, II, Cluj, 1912, 41.

102. C. Feneșan, *Documente medievale bănățene (1440-1653)*, Timișoara, 1981, 188

103. *Ibidem*.

104. *Ibidem*, 183-189.

105. A. Dumitran, I. Mircea, *Din istoricul nobilei transilvane. Pe marginea unei diplome nobilitare colective*, în *Identitate și alteritate. Studii de istorie politică și culturală*, III, Cluj-Napoca, 2002, 225.

106. Fr. Pesty, *Krassó vármegye története*, IV, 348-351.

107. Idem, *A Szörény vármegyei hajdani oláh kerületek*, Budapest, 1876, 18.

acela că sub influența Reformei, în Transilvania s-au afirmat religiile protestante, Banatul de Caransebeș-Lugoj devenind o fortăreață a calvinismului. Pentru aceste comunități confesionale, au fost acordate de către principii Transilvaniei, privilegii individuale, nobililor, notarilor și preoților lugoieni, care doreau să-și păstreze domeniile și să-și facă o carieră în administrația civilă și militară.

O asemenea diplomă nobiliară a fost emisă la 11 ianuarie 1644 de principele Gheorghe Rakoczi I preotului Petrus Szászvárosi alias Pap de Lugoj.

Pentru secolul al XVII-lea, înnobilarea notarilor și a scribilor princiari a fost frecventă. O astfel de diplomă a fost acordată de Gabriel Bathory la 8 septembrie 1608 pentru Mihail Literatus de Dej¹⁰⁸, act reconfirmat la Cluj, la 4 mai 1609, când i se acordă o scutire pentru o casă din Lugoj¹⁰⁹. În această situație se regăsește și nobilimea ce a ocupat funcțiile din eșalonul doi al demnităților, în care se înserează atribuțiile de vice-bani, notari și jurați din Caransebeș și Lugoj, fapt ce demonstrează prezența masivă a elitelor locale românești în aparatul administrativ și militar al provinciei bănățene. În aceste demnități se regăsesc familiile Măciș, Vaida, Tincova și Mătnic.

Odată cu căderea Banatului de Caransebeș-Lugoj în mâinile otomanilor, în 1658, o parte a nobilimii lugojene s-a retras în Transilvania, în special în comitatele Alba și Hunedoara, unde a acumulat domenii și s-a implicat în problemele locale.

CONTRIBUTIONS À L' HISTOIRE DE LA NOBLESSE DE LA VILLE DE LUGOJ

(Résumé)

Sources historiques de l'est attestent dans le Banat de Caransebes-Lugoj, un grand nombre de nobles qui avaient d'importantes fonctions au niveau central et local.

Une partie de la noblesse de Lugoj est mentionnée dans les documents on dans les assemblées des comtés de Banat.

Pour ne pas perdre leur influence dans la région, les Princes de Transilvaniae ont accordé à la noblesse de Lugoj plusieurs diplômes et privilèges pour récompenser les services apportés à la Puissance Centrale.

En 7 mai 1551 la Reine Isabelle concédait aux citoyens de Lugoj un diplôme de noblesse avec blason. La ville est devenue ainsi l' une des plus importantes villes d' Hongrie. La noblesse de Lugoj détenait des maisons avec des cours, des terrains arables et des vignobles, mais elle ne détenait pas de grands domaines.

Le représentant des intérêts de la noblesse de Lugoj dans ses rapports avec les Princes de Transilvaniae était le duc. Il avait l' obligation de protéger et de garantir tous les privilèges de la noblesse.

Les nobles de Lugoj ont prouvé leur héroïsme dans les campagnes contre les turcs et pendant la Guerre de 30 ans. Avec la chute du Banat de Caransebes-Lugoj sous les turcs en 1658, une partie, de la noblesse de la ville s' est retirée en Transilvaniae, en spécial dans les comtés d' Alba et de Hunedoara où elle a reçu des domaines et s' est impliquée dans les problèmes locaux.

108. *MOL*, Librării Regii, rola 39.239, f. 246.

109. *Ibidem*.

